

Simchowicz, Teofil

Zmarli członkowie : Ś. p. Edward Flatau (1869-1932) [nekrolog]

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 25, 185-191

1932

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

B. p. Edward Flatau

(1869 — 1932).

7 czerwca 1932 r. odszedł od nas na zawsze Edward Flatau, jeden z najznakomitszych lekarzy i najwybitniejszych uczonych polskich, imię którego czczone było daleko poza granicami kraju. Odszedł w pełni sił twórczych, pełen zapału dla nauki, której całe życie swoje poświęcił.

Nie łatwo jest naszkicować obraz Flataua, bo wielostronna, jak Jego postać, była Jego działalność, były Jego dążenia. Umysł Jego często sięgał poza ramy umiłowanej neurologji, a talent organizacyjny pomagał mu w znalezieniu dróg i środków dla urzeczywistnienia swoich na szeroką skalę zakreszonych planów. Zapatrzony w światło nauki, całe życie tworzył i budował. Budowa była dla niego, jak dla Ibsenowskiego budowniczego Solnessa, symbolem postępu. Zbudował piękny oddział neurologiczny w szpitalu na Czystem, stworzył, nie szczędząc sił ani środków, pracownię neurobiologiczną, wpierv w swoim mieszkaniu prywatnem, następnie przy Towarzystwie Psychologicznem, potem przy Towarzystwie Naukowem Warszawskiem; ostatniem marzeniem jego na terenie szpitala był wielki instytut patologiczny, który miał się stać nowym ośrodkiem nauki. W najcięższych czasach potrafił dźwignąć ten duży gmach i doprowadzić go aż pod dach. Nie dane mu było widzieć wykończenia tego gmachu.

Flatau i bez cegieł potrafił budować. Stworzył sekcję neurologiczną przy Warszawskiem Towarzystwie Lekarskiem, którą kilka lat później przeistacza w Towarzystwo Neurologiczne, stworzył sekcję kliniczną przy Towarzystwie Medycyny Spo-

lecznej i był głównym inicjatorem Czasopisma Lekarskiego, jak w swoim czasie był jednym z głównych założycieli Neurologji Polskiej i Kwartalnika w szpitalu na Czystem.

Edward Flatau urodził się w Płocku w 1869 roku, w 14 roku życia chorował na ciężki dur brzuszny, przez dłuższy czas był nieprzytomny, po wyzdrowieniu zauważył, że ma znacznie lepszą i ostrzejszą pamięć, którą zachował później do końca życia. Nieraz o tem opowiadał i twierdził, że ciężka infekcja nietylko na chorą, ale czasami i na zdrową tkankę mózgową może podziałać dodatnio.

Ukończył gimnazjum w 1886 roku ze złotym medalem i w tymże roku wstąpił na wydział lekarski Uniwersytetu Moskiewskiego; uczęszczał tam na wykłady znakomych profesorów: Ziernowa, Babuchina, Zacharina, neurologa Kożewnikowa i psychiatry Korsakowa. Po ukończeniu z odznaczeniem Uniwersytetu Moskiewskiego, Edward Flatau w 1892 r. udaje się do Berlina na dłuższe studia, które trwały aż do roku 1899. Lata spędzone w Berlinie dały podwalinę Jego wielkiej i wszechstronnej wiedzy w dziedzinie anatomji, patologji i kliniki układu nerwowego, tam też zdobył swoją niesłychaną systematyczność i wytrwałość w pracy. Rozpoczął swoją pracę w laboratorium u Mendla. Pierwszem dziełem, które odrazu zdobyło 25-letniemu Flatauowi sławę w Europie, był atlas mózgu ludzkiego i przebiegu włókien. Atlas ten ukazał się w 1894 roku i przetłumaczony został na języki: polski, rosyjski, angielski i francuski. Zdjęcia do atlasu zostały wykonane w ten sposób, że świeże mózgi resp. ich przecięcia, po przepłukaniu w wodzie, ujęte zostały w substancję kitową, następnie autor przymocowywał kamerę w ten sposób, że zdjęcia mogły być wykonane z góry.

Gorliwy zwolennik teorii neuronów, Flatau w szeregu prac starał się dowieść jedności neuronu, przecinał nerw okoruchowy u zwierząt i zapomocą metody Nissla stwierdzał później zmiany w jądrze nerwu okoruchowego. Olśniony horyzontami, które otwierała metoda Nissla, Flatau wraz z Goldscheiderem rozpoczął na dużą skalę badania nad patologją komórki nerwowej, nad jej zmianami pod wpływem czynników mechanicznych, termicznych i toksycznych.

Owoce tych prac była pokaźna monografia pod tytułem „Normale und pathologische Anatomie der Nervenzellen“. Książka ta wywołała burzliwą polemikę z Nisslem, który nie zgadzał się ze zdaniem autorów twierdzących, że z rodzaju zmian w komórkach nerwowych można wywnioskować jakie czynniki szkodliwe na nie zadziały. Jednocześnie Flatau wraz z Gadem bada doświadczalnie rdzeń u psów i poddaje krytyce prawo Bastiana o znikaniu odruchów po przecięciu rdzenia. Badając wtórne zwyrodnienia po licznych operacjach na rdzeniu, Flatau stwierdził, że długie szlaki w rdzeniu przebiegają zawsze obwodowo. To znalezione przez Flataua prawo ekscentrycznego położenia długich szlaków w rdzeniu jest powszechnie znane jako prawo Flataua.

Niez mordowany Flatau znalazł jeszcze czas, aby jednocześnie z przytoczonymi pracami opracowywać u Waldeyera wraz z Jacobsohnem olbrzymi materiał i wydać w 1899 r. podręcznik makroskopowej anatomii układu nerwowego u ssaków. Niezależnie od tych wszystkich prac Flatau w Berlinie, wraz z Jacobsohnem i Minorem, zakłada i redaguje rocznik referatowy „Jahresbericht für Neurologie und Psychiatrie“, w którym do 1910 r. sam, a od 1910 do 1914 r. wespół ze mną, referuje dział anatomii patologicznej ośrodkowego układu nerwowego. Z tymże Jacobsonem i Minorem Flatau później wydaje anatomję patologiczną chorób nerwowych i umysłowych.

Jak dalece młody Flatau był już wówczas ceniony dowodzi fakt, że słynny Remak, który w owym czasie opracowywał dla podręcznika Nothnagla rozdział o zapaleniu nerwów obwodowych, anatomiczną część tego rozdziału powierzył Flatauowi. Drugim dowodem niezwykłego zaufania do młodego uczonego było zaproponowanie w 1898 r. 29-letniemu Flatauowi katedry neurologji w Buenos Aires. Flatau jednakże tej propozycji nie przyjął i w 1899 r. wrócił do kraju, uzbrojony w wielką wiedzę anatomiczną, patologo-anatomiczną oraz w duże doświadczenie kliniczne, zdobyte w poliklinice profesora Mendla. W Warszawie, nie mając żadnej placówki, pełni Flatau obowiązki konsultanta na oddziałach wewnętrznych i chirurgicznych, a jednocześnie urzęduje w swoim prywatnym mieszkaniu laboratorjum,

gdzie kontynuuje własne prace anatomiczne i gdzie zachęca do pracy laboratoryjnej pierwszych swoich adeptów.

Dopiero w 1904 r. Flatau otrzymał ordynaturę w Szpitalu Starozakonnych na Czystem i od tej chwili zaczyna się drugi niezmiernie płodny kliniczno-pedagogiczny okres Jego pracy naukowej. Prowadząc narazie mały oddział o 20 łózkach, Flatau grupuje dookoła siebie szereg lekarzy, zażrzewa ich do pracy klinicznej i anatomicznej i stopniowo, dzięki swej głębokiej wiedzy, niezwykłym zdolnościom pedagogicznym i osobistemu urokowi, tworzy szkołę, z której wyszedł szereg znanych neurologów. Asystentów było coraz więcej, mały, stanowiący część pawilonu wewnętrznego, prymitywnie urządzonego oddział stał się ciasnym i niedostatecznym. Flatau przekonał władze miejscowe, że pomieszczenie oddziału nerwowego jest za małe i że należy wybudować pawilon specjalny, połączony z oddziałem fizykalnej terapii. Dzięki niezłomowanej energii Flatau oddział Jego w 1913 r. przeniesiony został do nowego pawilonu, urządzonego na wzór najpiękniejszych klinik europejskich.

Jeszcze o dwa lata wcześniej Flatau urządza pracownię anatomiczno-patologiczną przy Towarzystwie Psychologicznym, a w 1912 r. przenosi ją do nowego gmachu Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, którego jest członkiem od 1908 roku.

Piszący te słowa wrócił w 1910 r. z Monachjum od Alzheimera i od pierwszej chwili pomagał Flatauowi w urządzaniu i zorganizowaniu pracowni neurobiologicznej. W tej nowej pracowni Flatau rozpoczął pracę doświadczalną, o której zawsze marzył i którą uważał za jedyną drogę, która jest w stanie pogłębić istotę choroby i dać wskazówki w kierunku jej genezy i leczenia.

Pomiędzy rokiem 1904, kiedy objął oddział w szpitalu i 1912, kiedy otwarta została pracownia neurobiologiczna przy Towarzystwie Naukowym, Flatau ogłosił szereg cennych prac poczęści sam, poczęści wspólnie z asystentami. Do najcenniejszych prac tego okresu należą rozdziały o nowotworach rdzenia oraz o segmentacji ruchowej i czuciowej rdzenia w podręczniku Lewandowskiego. W 1911 r. Flatau wspólnie z Sterlingiem nadzwyczaj dokładnie opisał i zanalizował przypadek postępującego skurczu torsyjnego u dzieci, obserwowanego dotąd tylko

przez Ziehena i Oppenheima. W 1912 r. Flatau ogłosił wyczerpującą monografię o migrenie, w której zanalizował olbrzymi materiał własny i cudzy i dokładnie opisał własne dolegliwości w związku z migreną, na którą całe życie cierpiał. Flatau poza zwykłą migreną wyodrębnił migrenę oczną, migrenę padaczkową, migrenę psychiczną i niezmiernie rzadką postać twarzo-porażną. Migrena, podług Flataua, nie jest chorobą samoistną, lecz wyrazem wrodzonego usposobienia do patologicznych procesów metabolicznych w układzie nerwowym.

Od 1912 r. zaczyna się trzeci, tak upragniony przez Flatau, okres pracy doświadczałnej, okres równoległej pracy klinicznej i laboratoryjnej. W I-ym tomie „Prac z Pracowni Neurobiologicznej“ Flatau wraz z Handelsmanem ogłosił badania doświadczałne nad zapaleniem nagminnym opon mózgowo-rdzeniowych. W olbrzymiej tej pracy, zawierającej wyniki doświadczeń na 70 psach, znajdujemy klasyczny obraz kliniczny i patologo-anatomiczny tego cierpienia oraz bardzo poważne wnioski lecznicze. W II-im tomie Flatau ogłasza badania doświadczałne nad guzami złośliwymi układu nerwowego ośrodkowego. W tysiącu zgórą doświadczeń przeszczepiał Flatau białym myszom nowotwory złośliwe na rozmaite odcinki układu nerwowego, z niesłychaną dokładnością obserwował wywołane przez szczepione nowotwory obrazy kliniczne, a następnie w ogromnej liczbie doświadczeń próbował te nowotwory leczyć zapomocą środków chemicznych i fizykalnych. Wyniki tej pracy zastosował w klinice i do końca życia za najbardziej celową metodę leczenia guzów ośrodkowego układu nerwowego uważał połączenie operacji z naświetlaniami promieniami radu lub Rentgena. O wynikach tych naświetlań na oddziale swoim napisał kilka niezmiernie cennych prac. W tymże II-im tomie „Prac z Pracowni Neurobiologicznej“ opisuje Flatau wspólnie z Sawickim niezmiernie rzadką postać nerwo-włókniaka szyjnego (Neurofibroma cervicale) i wspólnie z Zandową opisuje rzadsze postacie oddziaływania opon mózgowych na gruczoły innych narządów, a mianowicie: I — postacie słabego podrażnienia opon mózgowych, przebiegające jako zapalenie opon wrzekome (Meningismus), lub zapalenie surowicze (Meningitis serosa) na tle gruczoły, II — postacie ogniskowego zapalenia opon mózgowych

twardych (*Pachymeningitis circumscripta tuberculosa*) i miękkich (*Leptomeningitis circumscripta tuberculosa*), III — postaci przewlekłego rozlanego zapalenia grążliczego opon (*Meningitis tuberculosa diffusa chronica*).

Badając klinicznie i doświadczalnie schorzenia opon, Flatau natknął się na sprawę przepuszczalności barjery nerwowej. Studjując zachowanie się tej barjery pod wpływem rozmaitych środków, Flatau wykrył próbę chromoneuroskopową, która okazała się doskonałym wskaźnikiem schorzenia opon. Próba polega na tem, że przy zwiększonej przepuszczalności, po poprzednim zastrzyknięciu domięśniowem 5% roztworu fuksyny, płyn mózgowo-rdzeniowy po dodaniu 10% alkoholowego roztworu kwasu solnego zabarwia się fioletowo. Obok prac doświadczalnych Flatau ogłosił w tym czasie szereg bardzo poważnych prac klinicznych, mianowicie opisał dwa nowe objawy oponowe, karkowo-midrjatyczny, występujący we wszelkich schorzeniach opon, i erekcyjny, występujący tylko w grążliczem zapaleniu opon.

Kiedy w roku 1919 wybuchła u nas epidemia śpiączkowego zapalenia mózgu, Flatau zebrał ogromny materiał i w 1924 r. napisał źródłową monografię „O zespołach pozapiramidowych“. W 1925 r. Flatau ogłosił dużą pracę kliniczno-anatomiczną o chorobie Schildera. Flatau przypuszczał, że w cierpieniu tem domniemane jady mają szczególne powinowactwo do białej istoty mózgu i dlatego zaproponował dla niego nazwę „Encephaloleucopathia scleroticans progressiva“. W 1926 r. Flatau ogłasza ciekawą pracę o objawach mózgowych w grążlicy podstawy czaszki. W pracy tej Flatau opisuje mało znane obrazy kliniczne tego cierpienia, zależne od umiejscowienia się sprawy w przedniej, środkowej albo tylnej jamie czaszkowej.

Ostatnie lata życia swego Flatau szczególną uwagę zwrócił na nagminne rozsiane zapalenie układu nerwowego. W trzech wyczerpujących pracach Flatau tak rozszerzył ramy obrazu klinicznego tego cierpienia, tyle nowych opisał spostrzeżeń, że chociaż Redlich o rok wcześniej opisał analogiczną epidemię w Wiedniu, prawdziwy wielobarwny obraz tego schorzenia dał nam dopiero Flatau i dlatego uważam za słuszne nazwanie tego cierpienia chorobą Redlicha-Flatau.

Zasługi naukowe Edwarda Flataua dla neurologji są olbrzymie. W stu mniej więcej pracach anatomicznych, patologiczno-anatomicznych, klinicznych i doświadczalnych poruszył i użyźnił. On prawie wszystkie najważniejsze działy neurologji, napisał szereg dzieł podstawowych, które nazawsze weszły do skarbcza nauki neurologicznej, największą sławę zdobył sobie jednak swoją dysertacją o ekscentrycznem położeniu długich szlaków w rdzeniu (prawo Flataua) i ostatnią pracą o nagminnem zapaleniu ośrodkowego układu nerwowego, które to cierpienie wejdzie do piśmiennictwa jako choroba Redlicha-Flataua.

Teofil Simchowicz.
